

Relacije crta Mračne tetrade i spremnosti na koruptivno ponašanje: medijatorski efekat koruptivnih racionalizacija i moderatorski efekat etičkih vrlina organizacije

Lidija Komanović

Univerzitet u Novom Sadu – Filozofski fakultet, Odsek za psihologiju

Bojana M. Dinić¹

Univerzitet u Novom Sadu – Filozofski fakultet, Odsek za psihologiju

Crte Mračne trijade/tetrade povezuju se s različitim kontraproduktivnim radnim ponašanjima, uključujući i neetička ponašanja kakvo je sklonost ka korupciji. Cilj ovog istraživanja je detaljnije ispitivanje mehanizma i uslova pod kojima su mračne crte povezane sa spremnošću na korupciju. Preciznije, ispitivan je medijatorski efekat koruptivnih racionalizacija i moderatorski efekat etičke kulture organizacije, tj. etičkih vrlina organizacije, pri čemu je ispitivan i efekat moderirane medijacije. Uzorak je činilo 252 zaposlenih osoba (58.3% ženskog pola), starosti od 20 do 64 godine. Rezultati pokazuju da sve mračne crte, osim psihopatije, imaju značajan direktan i pozitivan efekat na spremnost na korupciju kada se sagledaju zajedno u regresionom modelu. Koruptivne racionalizacije su značajan medijator između makijavelizma, psihopatije i sadizma s jedne strane, i spremnosti na korupciju s druge strane. Neočekivano, etičke vrline organizacije nisu značajan moderator u odnosu između mračnih crta i spremnosti na korupciju. Međutim, etičke vrline su značajan moderator između makijavelizma i koruptivnih racionalizacija, ali u neočekivanom smeru – veza makijavelizma i koruptivnih racionalizacija je jača u slučaju izraženijih etičkih vrlina u organizaciji, što je neočekivano. Rezultati generalno ukazuju na veći značaj individualnih faktora, tj. mračnih crta u odnosu na organizacijske faktore koruptivnog ponašanja i pružaju dodatni uvid u složene odnose individualnih faktora i koruptivnog ponašanja.

Ključne reči: Mračna trijada, Mračna tetrađa, korupcija, koruptivno ponašanje, koruptivne racionalizacije, etička kultura organizacije, etičke vrline organizacije

1 bojana.dinic@ff.uns.ac.rs

Uvod

Korupcija se beleži od samog početka ljudskih društava i prisutna je u svim državama sveta. Iako u manjoj meri, korupcija postoji čak i u onim najuređenijim državama, npr. skandinavskim, a svakako je najizraženija u zemljama u tranziciji i zemljama sa slabim državnim sistemom i unutrašnjom organizacijom (Farrales, 2005; Transparency International, 2022). Vuković (2005) ukazuje na višu zastupljenost korupcije na carini u određenim delovima sveta, npr. na Balkanu, gde usled međunarodne saradnje dolazi do prelivanja korupcije preko granica i njenog širenja, s obzirom na to da je ona zastupljenija i u okolnim državama. Neprofitna organizacija *Transparency International* godišnje objavljuje indeks percepcije korupcije koji rangira 180 zemalja i teritorija u skladu sa zapaženim nivoom korupcije u javnom sektoru. Prema indeksu percepcije korupcije za 2022. godinu, najviša korumpiranost uočena je u Somaliji, Siriji, Južnom Sudanu i Venecueli, a najniža u Danskoj, Finskoj, na Novom Zelandu i u Norveškoj (Transparency International, 2022). U odnosu na ostale države, prema ovom indeksu, Srbija se nalazi na 101. mestu sa indeksom 36 (indeks se kreće od 0 do 100, pri čemu niži indeks ukazuje na veću korumpiranost), i ovo je za Srbiju najlošiji skor u poslednjih 11 godina.

Korupcija u užem smislu podrazumeva ono što je zakonom određeno kao takvo (npr. Rose-Ackerman, 1998). U širem smislu, odnosi se na širi spektar neetičnih radnji i podrazumeva „ukupni moralni integritet sa kojim se osoba odnosi prema sebi, drugima i svom okruženju” (Majstorović, 2012, str. 9). Prema Majstoroviću (Majstorović, 2012, str. 25), korupcija predstavlja „poremećaj odnosa pojedinca ili grupe pojedinaca prema profesiji, drugima i/ili fizičkom okruženju koji nastaje namernim ili nenamernim ignorisanjem/kršenjem normi profesionalnog, organizacijskog, građanskog ili ličnog etičkog kodeksa, a motivisan sticanjem materijalne ili psihološke dobiti“. U organizacijskom kontekstu, korupcija podrazumeva zloupotrebu ovlašćenja, tj. organizacijske pozicije radi sticanja lične ili organizacijske dobiti (Ashforth & Anand, 2003). Pojavni oblici korupcije obuhvataju: nuđenje i primanje mita, lobiranje, proneveru, krađu i prevaru, favoritizam, nepotizam; svi ovi akti imaju isti cilj – ostvariti ličnu korist nauštrb opštem, zajedničkom dobru (Ashforth & Anand, 2003).

Sklonost ka koruptivnom ponašanju podstaknuta je koruptivnim racionalizacijama. Koruptivne racionalizacije predstavljaju kognitivne strategije koje osobi koja sprovodi koruptivne radnje pomažu da umani ili eliminiše osećanje krivice, ali i da koruptivne postupke vidi kao opravdane (Ashforth & Anand, 2003); drugim rečima, da sebi i drugima normalizuje korupciju. Koruptivne racionalizacije nastaju zato što je osobi potrebno da razreši kognitivnu disonancu do koje dolazi usled nesklada između koruptivnog delanja i

moralnih standarda, ali i zbog straha od odbacivanja od strane drugih ljudi, bilo bliskih osoba ili kolega s posla (Majstorović, 2012). Ove racionalizacije često su praćene taktikama socijalizacije kojima se novozaposleni, od strane ranije zaposlenih, putem prenošenja vrednosti, verovanja i normi organizacije podstiču da prihvate neetička ponašanja, kao i da ih praktikuju (Ashforth et al., 2008).

U objašnjenju faktora koji dovode do pojave korupcije, Ashforth i sar. (Ashforth et al., 2008) navode: mikropristup (naglasak na individualnim karakteristikama), makropristup (odgovornost je na grupi/organizaciji) i sistemski pristup (naglasak je na sistemskim faktorima koji doprinose korupciji). Treviño (1986) odbacuje individualni i grupni pristup i sugerise da potpunije viđenje podrazumeva interakcionistički pristup koji predviđa da na koruptivne postupke utiče sadejstvo individualnih i organizacijskih faktora.

U pogledu individualnih faktora, u dosadašnjim istraživanjima se makijavelizam izdvajao kao jedan od najvažnijih faktora koji doprinosi korupciji (npr. Ashforth & Anand, 2003; Jones & Kavanagh, 1996; Mitrić-Aćimović & Nikolašević, 2014). U ovom istraživanju će se ispitati širi spektar tzv. mračnih crta, kojima pripada i makijavelizam, kao prediktora koruptivnog ponašanja. Mračna trijada, i kasnije Mračna tetrađa, predstavlja konstelaciju socijalno averzivnih, supkliničkih crta ličnosti, čije su sržne karakteristike sklonost ka interpersonalnoj manipulaciji i bezosećajnost, odn. nedostatak afektivne rezponzivnosti i empatije (Dinić et al., 2020). Mračnu trijadu čine makijavelizam, koji predstavlja sklonost ka manipulaciji i eksploataciji drugih uz cinčan pogled na ljude i svet; narcizam, čije su osnovne karakteristike doživljaj superiornosti i povlašćenosti; psihopatija, koja se odnosi na nedostatak empatije, krivice i kajanja, uz sklonost ka impulsivnom i antisocijalnom ponašanju (Paulhus, 2014). Kanije im je pridodat sadizam, čineći Mračnu tetradu, i on se odnosi na uživanje u tuđoj patnji i bolu (Paulhus, 2014).

Postoje brojna istraživanja koja su ispitivala negativne efekte koje crte Mračne trijade (makijavelizam, narcizam i psihopatija) ostvaruju u radnom kontekstu, poput sklonosti ka kontraproduktivnim radnim ponašanjima koja obuhvataju i različita neetička ponašanja (videti metaanalizu O'Boyle et al., 2012). Prethodna istraživanja pokazuju da su crte Mračne trijade značajno povezane sa spremnošću za rizikovanje s tuđim novcem, tj. za ostvarenjem lične koristi na račun drugog (Jones, 2013). Dok se makijavelizam povezuje sa spremnošću na kompleksnije obmane, psihopatija se povezuje s impulsivnim upuštanjem u kratkoročne prevare (Roeser et al., 2016). Rezultati istraživanja Azizli i sar. (2016) ukazuju na to da makijavelizam ostvaruje pozitivan doprinos u objašnjenju sklonosti ka prevari s visokim ulozima. U pogledu narcizma, rezultati su nedosledni, te, npr., rezultati jednog istraživa-

nja (Foster et al., 2009) pokazuju da je narcizam povezan s obezbeđivanjem profita na račun interesa drugih, dok drugo istraživanje (Roeser et al., 2016) nije pokazalo povezanost narcizma ni sa jednim ispitivanim neetičkim ponašanjem. Ipak, kada je u pitanju namera da se realizuje koruptivno ponašanje, pokazano je da su crte Mračne trijade značajno povezane s njom, pri čemu je nešto višu korelaciju ostvario narcizam (Putri et al., 2021). Zhao i sar. (2016) dobili su pozitivan doprinos sve tri crte Mračne trijade u objašnjenju namere za davanjem i primanjem mita. Dodatnim analizama medijacije pokazali su da je veza svih crta i primanja mita posredovana verovanjem u sreću, odn. precenjivanjem pozitivnih ishoda, dok je veza narcizma i psihopatije s jedne strane i davanja mita s druge strane posredovana verovanjem u sreću (Zhao et al., 2016). Novije istraživanje (Hamididin & Keshky, 2023) pokazuje direktni efekat psihopatije na sklonost ka korupciji, dok su efekti narcizma i makijavelizma u potpunosti posredovani višom finansijskom anksioznošću. Istraživanja sprovedena kod nas, u kojima je meren samo makijavelizam, takođe ističu ovu crtu kao značajan prediktor koruptivnih racionalizacija i generalnog prihvatanja korupcije (Mitrić-Aćimović, 2015; Mitrić-Aćimović & Nikolašević, 2014).

Na osnovu pregleda literature nismo našle istraživanja o relacijama sadizma sa koruptivnim ponašanjima. Ipak, prethodna istraživanja ukazuju na povezanost sadizma s nekim neetičkim ponašanjima, poput uzimanja novca od zaposlenog bez njegove dozvole i ostalim kontraproduktivnim ponašanjima na poslu (npr. Li et al., 2020). S obzirom na to da korupcija predstavlja neetičko ponašanje, može se očekivati pozitivna veza sadizma sa koruptivnim ponašanjima. Budući da se sadizam odnosi na uživanje u tuđoj patnji, može se pretpostaviti da će biti povezan s neetičkim, pa i koruptivnim ponašanjem, jer se time nanosi šteta kolegama, a ne nužno organizaciji. Prethodno istraživanje je pokazalo da sadizam ostvaruje veću povezanost sa kontraproduktivnim ponašanjem koje šteti pojedincu u odnosu na kontraproduktivno ponašanje koje šteti organizaciji (Fernández-del-Río et al., 2022).

U pogledu organizacijskih faktora, kao dominantni prediktor korupcije ističe se etička kultura u organizaciji (McCabe et al., 2001; Treviño, 1990). Iako je originalno pretpostavljeni moderatorski efekat organizacijskih faktora na odnos između individualnih faktora i koruptivnog ponašanja, u kasnijim razradama ovog pristupa pretpostavlja se i njihov direktni efekat (Treviño, 1990). Etička kultura je deo organizacijske kulture i ona podrazumeva uslove i sisteme koji promovišu etičko/neetičko ponašanje (Treviño, 1990). U prethodnim istraživanjima pokazano je da postoji povezanost između različitih aspekata etičke kulture i izostanka korupcije ili eliminisanja korupcije. Na primer, neetičko ponašanje zaposlenih se javlja usled odsustva jasnih etičkih standarda i normativnog okvira u organizaciji, neusklađenosti reči i dela

menadžera, neetičkog ponašanja menadžera koji podređeni oponašaju, kao i nedostatka ili ograničenosti sredstava za etičko obavljanje posla, nedostataka kontrole i supervizije (Dineen et al., 2006; Kaptein, 2011; Schminke et al., 2005; Tanzi, 1998; Treviño et al., 1999). S druge strane, npr., podrška zaposlenima da se identifikuju s etičkim vrednostima organizacije, vidljivost posledica neetičkih dela i nagrađivanje etičkog ponašanja, te mogućnost otvorenog diskutovanja o etici povezani su sa motivacijom zaposlenih za pridržavanje etičkih standarda (Detert et al., 2007; Kaptein, 2011; Román & Munuera, 2005; Tyler & Blader, 2005). Takođe, u organizacijama sa slabijom etičkom kulturom postoji izraženija tendencija za javljanje koruptivnih racionalizacija (Ashforth & Anand, 2003). Međutim, u jednom istraživanju kod nas pokazano je da su etičke vrline, kao aspekti etičke kulture, slabo povezane sa aspektima korupcije (Mitrić-Aćimović, 2015). Naime, samo je vrлина koja se odnosi na izvodljivost (obezbeđivanje resursa i uslova za adekvatno izvođenje posla i poštovanje pravila) bila negativno povezana sa koruptivnim racionalizacijama, a vrline izvodljivosti i transparentnosti etičkih normi (u negativnom smeru) i mogućnosti diskutovanja o etičkim principima (u neočekivanom pozitivnom smeru) bile su povezane sa generalnim prihvatanjem korupcije, mada su njihovi efekti zavisili od statističke kontrole sociodemografskih varijabli (Mitrić-Aćimović, 2015). Takođe, metaanalitička studija (O'Boyle et al., 2012) je pokazala da je odnos mračnih crta i kontraproduktivnog ponašanja jači (tj. moderiran) kontekstualnim faktorima poput pozicije autoriteta i prisustva intergrupnog kolektivismu kao specifičnog aspekta kulture. Ovi rezultati ukazuju na složenost efekata organizacionih faktora korupcije, te na nemogućnost zanemarivanja kulturoloških i drugih prilika u njihovom određivanju.

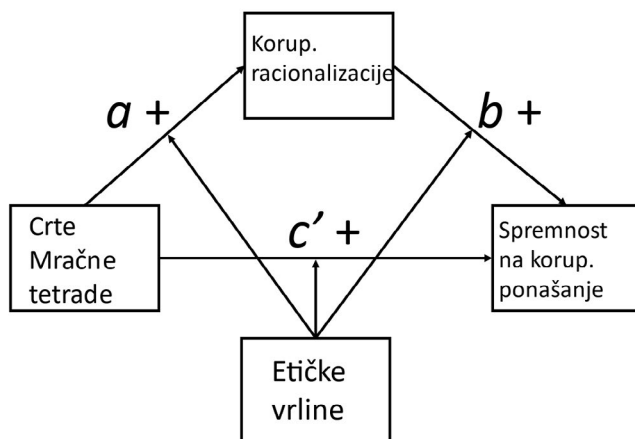
Na osnovu dosadašnjih istraživanja može se zaključiti da su mračne crte kao individualni faktori značajni prediktori sklonosti ka koruptivnom ponašanju (npr. Hamididin & Keshky, 2023; Putri et al., 2021; Zhao et al., 2016), čak i važniji od organizacionih faktora poput etičke kulture (npr. Mitrić-Aćimović, 2015). Pored toga, pokazano je da mračne crte ostvaruju značajne efekte i kada su u prediktivni model uvrštene i druge varijable (npr. Zhao et al., 2016), uključujući i potencijalne medijatore (npr. Hamididin & Keshky, 2023). Dakle, očekuje se da mračne crte imaju dominantnu ulogu u objašnjenju koruptivnog ponašanja, te je u skladu s tim postavljena hipoteza **H1**: Postoji značajan pozitivan direktni efekat mračnih crta na koruptivno ponašanje (put c' na Slici 1). Drugim rečima, očekuje se da će efekat mračnih crta biti značajan i kada se kontroliše efekat ostalih varijabli u modelu.

U ovom istraživanju htele smo da odemo korak dalje u odnosu na prethodna istraživanja, te da pokušamo objasniti potencijalne mehanizme i uslove u kojima se mračne crte izdvajaju kao prediktori koruptivnog ponašanja.

Naime, ispitale smo medijatorski efekat koruptivnih racionalizacija i moderatorski efekat etičke kulture na odnos mračnih crta i sklonosti ka koruptivnom ponašanju. Prethodna istraživanja ukazala su na značajnu povezanost koruptivnih racionalizacija sa spremnošću na korupciju (npr. Ashforth & Anand, 2003; videti Majstorović, 2012), kao i na medijatorske efekte u domenu kognitivnih pristrasnosti, kao što je precenjivanje pozitivnih ishoda, na odnos mračnih crta i tendencije ka koruptivnom ponašanju (Zhao et al., 2016). S obzirom na to, očekujemo da će mračne crte biti pozitivno povezane sa koruptivnim racionalizacijama (put *a* na Slici 1), koje će doprineti većoj spremnosti na koruptivno ponašanje (put *b*). Dakle, **H2** glasi: Postoji značajan medijatorski efekat koruptivnih racionalizacija na odnos između mračnih crta i koruptivnog ponašanja. Očekujemo da će mračne crte preko veće sklonosti ka koruptivnim racionalizacijama pokazati pozitivnu povezanost sa spremnošću na korupciju.

Dalje, na osnovu metaanalitičke studije (O'Boyle et al., 2012) utvrđeno je da kontekstualni faktori iz domena organizacione kulture moderiraju odnos između mračnih crta i kontraproductivnog ponašanja, u koje spadaju i netička ponašanja. Ovaj nalaz je u skladu sa interakcionističkim pristupom proučavanja korupcije (Treviño, 1986), na osnovu kojeg očekujemo da će mračne crte biti pozitivno povezane sa sklonošću ka koruptivnom ponašanju u slučaju kada je etička kultura u organizaciji slabo izražena, tj. kada je takva da olakšava ili čak podržava koruptivno ponašanje (moderacija direktnog efekta, tj. puta *c'*). Prethodno istraživanje pokazalo je da je veza makijavelizma i kontraproductivnog ponašanja na štetu organizacije i pojedinca značajna kada se pravednost u međuljudskim odnosima, kao aspekt organizacione pravde, percipira kao nezadovoljavajuća (Fernández-del-Río et al., 2022). Takođe, pokazano je da je sadizam povezan sa kontraproductivnim ponašanjem na štetu pojedinca, ali ne i organizacije, na svim nivoima percepcije pravde u međuljudskim odnosima, ali je veza jača na nižim nivoima (Fernández-del-Río et al., 2022). U skladu s tim, **H3** glasi: Postoji značajan moderatorski efekat etičke kulture na odnos između mračnih crta i koruptivnog ponašanja. Očekuje se da će mračne crte biti pozitivno povezane sa spremnošću na korupciju u slučaju niske etičke kulture.

Konačno, na osnovu H2 i H3, pretpostavile smo i mogućnost moderirane medijacije kojoj se pristupilo eksplorativno. Dakle, **H4** glasi: Postoji značajan moderatorski odnos etičke kulture na medijatorski odnos između mračnih crta i koruptivnog ponašanja. Pretpostavile smo da će prethodno opisani medijacioni efekat koruptivnih racionalizacija na odnos mračnih crta i spremnosti na korupciju biti značajan samo u slučaju slabo izražene etičke kulture (moderacija na puteve *a* i *b*).

Slika 1
Model moderirane medijacije

Metod

Uzorak i procedura

Vodeći se rezultatima simulacione studije (Schönbrodt & Perugini, 2013) da je za stabilne korelacije potreban uzorak od minimum 250 ispitanika, podaci su prikupljeni dok se ovaj broj ne ispuni. Upitnici su distribuirani onlajn, putem društvenih mreža, preko profila autora, kao i deljenjem linka putem ličnih kontakata, a sve primenom metode „snežne grudve“. Učešće u istraživanju bilo je dobrovoljno. Ispitanicima je pre seta upitnika bila prezentovana informišuća saglasnost. Prikupljanje podataka je trajalo u periodu od februara do juna 2023. god.

Uzorak je činilo 252 zaposlenih osoba (58.3% ženskog pola), starosti od 20 do 64 godine ($AS = 33.64$, $SD = 10.80$). U pogledu obrazovanja, 63.5% ima završen fakultet, 29.4% srednju školu, 6.7% višu školu i 0.4% osnovnu školu. Što se tiče godina ukupnog radnog staža, raspon se kretao od manje od godinu dana do 41 godine ($AS = 9.10$, $SD = 9.07$), a radni staž u organizaciji u kojoj ispitanici trenutno rade se takođe kretao od 0 do 41 godine ($AS = 5.73$, $SD = 7.23$). Veličina organizacije u kojoj zaposleni rade podeljena je u tri kategorije: 1) do 50 zaposlenih (35.7%), 2) od 50 do 250 zaposlenih (28.2%), i 3) preko 250 zaposlenih (36.1%). U pogledu sektora, 69% ispitanika zaposleno je u privatnom sektoru, 28.6% u državnom i 2.4% u neprofitnom sektoru. Na poziciji izvršioca nalazi se 61.5% ispitanika, rukovodioca nižeg nivoa 13.9%, rukovodioca srednjeg nivoa 17.5%, dok je na poziciji rukovodioca višeg nivoa 7.1% ispitanika.

Instrumenti

Koruptivne dileme. Ovaj instrument konstruisan je za potrebe ovog istraživanja, po uzoru na istraživanje koje su sprovedeli Zhao i sar. (Zhao et al., 2016). Korišćeno je sedam scenarija koji su predstavljali hipotetičke situacije, od čega su 1. i 4. scenario u potpunosti preuzeti iz Zhao i sar. (Zhao et al., 2016), 2. scenario je modifikovan u odnosu na originalni, a 3, 5, 6. i 7. scenario su dodati kako bi vernije odražavali tipične scenarije u našem društvu (videti Prilog A za sve instrumente). Ispitanici su imali zadatak da zamisle da se nalaze u navedenim situacijama i da procene koja je verovatnoća da bi postupili na navedeni način na skali Likertovog tipa (1 = *uopšte nije verovatno*, 7 = *potpuno verovatno*). Analizom glavnih komponenti ekstrahovana je jedna komponenta s karakterističnim korenom preko 1 ($\lambda = 3.49$), koja objašnjava 49.86% ukupne varijanse. Odgovori na svih sedam dilema imaju značajno opterećenje koje se kreće od .66 (dilema 5) do .77 (dilema 2). Alfa koeficijenti pouzdanosti za sve instrumente su prikazani u Tabeli 1 i Prilogu B.

Skala koruptivnih racionalizacija (KoPTeR-2, Majstorović, 2011). Ova skala meri šest vrsta koruptivnih racionalizacija: legalnost (u kom stepenu je prisutno oslanjanje na kritikovanje zakona), poricanje odgovornosti (prebacivanje odgovornosti na druge), poricanje štete (nalaženje opravdanja za koruptivne postupke i minimiziranje štete), poricanje žrtve (gledanje na koruptivni postupak kao na pravedni čin), socijalno vrednovanje (oslanjanje na nemoralne činove drugih) i lojalnost grupi (zaštita organizacije). Skala se sastoji iz 18 ajtema Likertovog tipa (1 = *potpuno netačno*, 5 = *potpuno tačno*), pri čemu je svaka koruptivna racionalizacija merena preko tri ajtema. Zarad potrebe ovog istraživanja, sprovedena je analiza glavnih komponenti nad šest vrsta koruptivnih racionalizacija. Na osnovu karakterističnog korena bilo je moguće ekstrahovati jednu komponentu ($\lambda = 3.27$) koja objašnjava 54.43% ukupne varijanse, pri čemu su se opterećenja kretala od .66 do .83. Regresioni skor dobijen preko analize glavnih komponenti je korišćen u analizama.

Skraćena skala etičkih vrlina organizacije (The Shortened Corporate Ethical Virtues Scale – CEV-32, DeBode et al., 2013). Ova skala meri stepen razvijenosti etičke kulture organizacije i sastoji se iz 32 ajtema Likertovog tipa (1 = *uopšte se ne slažem*, 5 = *potpuno se slažem*), koji su za potrebe ovog istraživanja, uz dozvolu autora, prevedeni na srpski jezik. Skala se sastoji iz osam dimenzija, pri čemu svaka dimenzija ima tri ajtema: jasnoća (koliko organizacija daje jasne smernice za ponašanje), jednoobraznost supervizora (stepen doslednosti nadređenog u etičkom ponašanju), jednoobraznost rukovođenja (stepen doslednosti rukovodioca u etičkom ponašanju), izvodljivost (mogućnosti za izvođenje etičkih činova), podrška (podržavanje i uklapanje zaposlenih u norme organizacije), transparentnost (stepen vidljivosti etičkih/neetičkih postupaka i njihovih posledica), mogućnost diskutovanja (u kojoj meri postoje šanse za diskutovanje o etičkim pitanjima i dilemama) i mo-

gućnost sankcionisanja (verovatnoća nagrađivanja/sankcionisanja činova). Za potrebe ovog istraživanja, sprovedena je analiza glavnih komponenti nad osam etičkih vrlina organizacije. Na osnovu karakterističnog korena bilo je moguće ekstrahovati jednu komponentu ($\lambda = 5.27$) koja objašnjava 65.91% ukupne varijanse, pri čemu su se opterećenja kretala od .64 do .89. Regresioni skor dobijen preko analize glavnih komponenti je korišćen u analizama.

Kratka Mračna trijada (Short Dark Triad – SD3: Jones & Paulhus, 2014, za adaptaciju na srpski jezik videti Dinić et al., 2018). Ovaj instrument meri istraženost crta Mračne trijade (makijavelizam, narcizam i psihopatija). Sastoji se iz 27 stavki Likertovog tipa (1 = *uopšte se ne slažem*, 5 = *u potpunosti se slažem*), po devet za svaku crtu.

Procena sadističke ličnosti – 8 (Assessment of Sadistic Personality – ASP-8: Plouffe et al., 2023, za adaptaciju na srpski jezik videti Dinić et al., 2020a). Ovaj instrument meri izraženost supkliničkog sadizma, a koji je kros-kulturno validan i invarijantan, uključujući i primenu na srpskom jeziku. Sastoji se iz osam ajtema Likertovog tipa (1 = *uopšte se ne slažem*, 5 = *u potpunosti se slažem*).

Rezultati

Korelacije sklonosti ka koruptivnom ponašanju (koruptivne dileme) sa koruptivnim racionalizacijama su pozitivne i visokog intenziteta (Tabela 1). Sklonost ka koruptivnom ponašanju i etičke vrednosti organizacije ne ostvaruju značajnu korelaciju (Tabela 1), što je neočekivano. Od koruptivnih racionalizacija najveći broj značajnih korelacija sa etičkim vrednostima organizacije ostvaruju socijalne vrednosti, u negativnom smeru, premda su sve korelacije niske (Prilog B). Sklonost ka koruptivnom ponašanju i koruptivne racionalizacije ostvaruju niske do umerene pozitivne korelacije sa crtama Mračne tetrađe, pri čemu je najveća korelacija dobijena sa makijavelizmom (Tabela 1).

Tabela 1

Deskriptivni pokazatelji i korelacije između ključnih varijabli

	1	2	3	4	5	6	7	AS	SD	α
1 Koruptivno ponašanje (dileme)	1							2.42	1.20	.82
2 Koruptivne racionalizacije – komponentni skor	.65**	1						1	0	–
3 Etičke vrline – komponentni skor	-.03	-.07	1					1	0	–
4 Makijavelizam	.51**	.61**	-.06	1				2.99	.63	.77
5 Narcizam	.29**	.23**	.10	.39**	1			2.75	.579	.68
6 Psihopatija	.39**	.51**	-.09	.50**	.20**	1		11.94	.61	.76
7 Sadizam	.42**	.50**	-.001	.38**	.10	.63**	1	1.38	.53	.87

* $p < .05$, ** $p < .01$.

Pre računanja regresionih modela, sve varijable su centrirane. Testirani su efekti moderirane medijacije (model 59 u makrou PROCESS v.4.1 za SPSS, Hayes, 2022) na puteve *a* (od mračnih crta do koruptivnih racionalizacija) i *b* (od koruptivnih racionalizacija do sklonosti ka koruptivnom ponašanju), kao i moderacija direktnog efekta na put *c'* (direktni efekat mračnih crta na sklonost ka koruptivnom ponašanju, videti Sliku 1). U modelu je jedna mračna crta postavljena kao prediktor, a ostale kao kovarijeteti, medijator je bio komponenti skor na koruptivnim racionalizacijama, moderator je bio komponenti skor na etičkim vrlinama organizacije, a kriterijum sklonost ka koruptivnom ponašanju (koruptivne dileme). Sprovedene su četiri analize, za svaku mračnu crtu kao prediktor.

Rezultati pokazuju da su svi modeli bili značajni ($R^2 = .47, p < .001$). Kada je u pitanju testiranje **H1**, dobijeno je da su direktni efekti svih mračnih crta, osim psihopatije, bili su značajni (Tabela 2). Iako direktni efekat psihopatije nije bio značajan, valja primetiti da je on negativan, što je verovatno posledica parcijalizacije deljene varijanse među varijablama u modelu. Moderacija puta *c'* (**H3**) nije bila značajna, kao ni moderacija puta *b* (**H4**), dok moderacija puta *a* (**H4**) jeste bila značajna u slučaju makijavelizma, psihopatije i sadizma kao prediktora (Tabela 2).

Tabela 2

Nestandardizovani (B) efekti moderirane medijacije crta Mračne tetrade na sklonost ka koruptivnom ponašanju

Prediktori	Direktni efekti	Efekti interakcija					
		Put <i>a</i>	R_a^2	Put <i>b</i>	R_b^2	Put <i>c'</i>	$R_{c'}^2$
Makijavelizam	.27 (.02; .51)	.18 (.05; .30)	.02	.02 (-.12; .15)	.000	.06 (-.15; .26)	.001
Narcizam	.25 (.04; .47)	.10 (-.07; .28)	.003	.06 (-.05; .16)	.003	-.13 (-.35; .09)	.003
Psihopatija	-.08 (-.33; .18)	.16 (.03; .30)	.01	.00 (-.12; .12)	.000	.12 (-.08; .32)	.003
Sadizam	.28 (.001; .57)	.24 (.09; .40)	.02	.01 (-.12; .14)	.000	.10 (-.14; .33)	.001

Napomena: U zagradama su prikazani 95%-ni intervali poverenja i ukoliko oni ne obuhvataju nulu, efekat je značajan.

Da bi se dobio indeks moderirane medijacije za put *a*, odnosno da bi se utvrdilo da li moderirana medijacija zaista postoji, testiran je model moderirane medijacije 8 u primenjenom makrou, budući da ovaj indeks nije dostupan u modelu 59 zbog matematičkih razloga (Hayes, 2022). Ovaj indeks je bio značajan za makijavelizam ($B = .10, 95\% \text{ CI } .003; .22$), ali ne i za psihopatiju ($B = .09, 95\% \text{ CI } -.01; .20$) i sadizam ($B = .14, 95\% \text{ CI } -.01; .23$). Da bi se bolje razumeo uslovni efekat makijavelizma na koruptivne racionalizacije, varijabla etičkih vrlina je podeljena u tri kategorije: 1) ispodprosečna, tj. manje od -1 SD , 3) prosečna, tj. između -1 SD i 1 SD , i 3) iznadprosečna, tj. 1 SD i više. Uslovni indirektni efekat makijavelizma na koruptivne racionalizacije značajan je na svim nivoima etičkih vrlina, pri čemu su jači pozitivni efekti dobijeni u slučaju izraženijih etičkih vrlina (ispodprosečne etičke vrline: $B =$

.31, 95% CI .14; .49, prosečne etičke vrline: $B = .41$, 95% CI .26; .57, iznadprosečne etičke vrline: $B = .51$, 95% CI .31; .72). Testovi kontrastiranja uslovnih indirektnih efekata značajni su u slučaju svih poređenja (95% CI ne obuhvataju nulu, videti Prilog C). Drugim rečima, moderirana medijacija je potvrđena.

Budući da testirani modeli ne pružaju uvid u indirektno efekte, a kako nema značajne moderacije direktnog efekta prediktora na kriterijum, u cilju testiranja **H3** testirani su jednostavni medijatorski modeli (model 4 u makrou). Indirektni efekti koruptivnih racionalizacija značajni su za makijavelizam ($B = .41$, 95% CI .26; .58), psihopatiju ($B = .14$, 95% CI .001; .29) i sadizam ($B = .27$, 95% CI .10; .46), ali ne i za narcizam ($B = .27$, 95% CI -.05; .06).

Sumirano, rezultati ukazuju na to da makijavelizam, narcizam i sadizam ostvaruju značajne direktne efekte na spremnost na korupciju, da su koruptivne racionalizacije medijator između makijavelizma, psihopatije i sadizma, s jedne strane, i spremnosti na korupciju, s druge strane, dok su etičke vrline organizacije moderator između makijavelizma i koruptivnih racionalizacija.

Diskusija

Rezultati ovog istraživanja ukazuju na nekoliko važnih zaključaka o odnosu mračnih crta i spremnosti na korupciju. Prvo, sve crte Mračne tetrađe, osim psihopatije, ostvaruju značajan direktan efekat na spremnost na korupciju. Prema tome, **H1** je potvrđena za sve crte, osim za psihopatiju. Iako psihopatija ostvaruje značajnu korelaciju, u regresionom modelu nema značajan direktan efekat, verovatno usled parcijalizovanja zajedničke varijanse među mračnim crtama, budući da psihopatija predstavlja centralnu crtu u mreži mračnih crta (Dinić et al., 2020), odnosno od svih mračnih crta deli najviše varijanse sa ostalim crtama. Ovakav rezultat je dobijen i u drugim istraživanjima, kada su sve mračne crte sagledane zajedno u modelu (npr. O'Boyle et al., 2012). Rezultati o relacijama mračnih crta i spremnosti na korupciju u skladu su s prethodnim istraživanjima (npr. Putri et al., 2021; Zhao et al., 2016) i ukazuju na povezanost mračnih crta sa tendencijom ka neetičkim ponašanjima.

Drugo, koruptivne racionalizacije su značajni medijatori u odnosu između makijavelizma, psihopatije i sadizma, s jedne strane, i spremnosti na korupciju, s druge strane. Prema tome, **H2** je potvrđena za sve mračne crte, osim za narcizam. Prethodna istraživanja takođe ukazuju na značajne medijatorske efekte različitih verovanja (Zhao et al., 2016) ili finansijske anksioznosti (Hamididin & Keshky, 2023) u odnosu između mračnih crta i različitih neetičkih ponašanja, kao što je korupcija. Zanimljivo je da je narcizam samo direktno povezan sa spremnošću na korupciju, za razliku od drugih mračnih crta. Narcizam se odnosi na grandioznost, superiorno viđenje sebe i doživljaj povlašćenosti (Dinić et al., 2022). Pritom, doživljaj povlašćenosti, kao centralna karakteristika narcizma (Dinić et al., 2022), povezuje se sa donošenjem neetičkih odluka (Tamborski et al., 2012). Kako koruptivne racionalizacije ne ostvaruju

značajnu medijatorsku ulogu u odnosu narcizma i spremnosti na korupciju, može se pretpostaviti da drugi mehanizmi posreduju u ovom odnosu. Na primer, osobe s višim narcizmom mogu se upuštati u koruptivne radnje usled nerealnog očekivanja da će ishodi takvih radnji biti pozitivni po njih ili usled osećaja kontrole nad situacijom koji ne mora biti realan. Prethodna istraživanja pokazuju da se narcizam povezuje s rizičnim ponašanjima usled percipiranih benefita od takvog ponašanja, a ne štete (Foster et al., 2009). S obzirom na to, moguće je da u slučaju narcizma ne postoji potreba da se koruptivno ponašanje opravda, već se u takvo ponašanje upušta usled doživljaja da se osobi ništa loše neće desiti, a čime se održava superiorna slika o sebi.

Za razliku od narcizma, efekti ostalih mračnih crta posredovani su koruptivnim racionalizacijama, tj. sklonost ka korupciji se javlja usled većeg prisustva koruptivnih racionalizacija. Kao što je rečeno, koruptivne racionalizacije se javljaju kao odgovor na kognitivnu disonancu između koruptivnog delovanja i etičkih načela (Majstorović, 2012), pa, prema tome, odražavaju aktivan trud u prevladavanju i opravdavanju činjenja same koruptivne radnje ili one služe boljem prihvatanju u organizaciji koja je već visoko koruptivna. Za makijavelizam je karakterističan ciničan pogled na svet i ljude i pragmatička moralnost (Paulhus, 2014), čime se upuštanje u koruptivne radnje opravdava postojanjem rupa u zakonima ili nepravilnostima njihovog sprovođenja, ili prosto posmatranjem sveta kao nepravednog mesta u kojem opstaju samo oni koji iskorišćavaju prilike za sopstvene ciljeve i dobiti. Za sadizam je karakteristično minimiziranje štete (Trémolière & Djeriouat, 2016), te je moguće da se na ovaj način, npr. preko poricanja odgovornosti i štete kao koruptivnim racionalizacijama, upušta u neetičke radnje. U slučaju sadizma krajnji cilj ne bi trebalo da bude pribavljanje dobiti (kao u slučaju makijavelizma), već želja da drugi pate i budu nasamareni, prevareni ili poniženi. Na kraju, psihopatiju karakterišu niska empatija, kajanje i krivica, te sklonost ka parazitskom stilu života (Paulhus, 2014), pa se može pretpostaviti da će se osobe s višom psihopatijom upustiti u koruptivne radnje usled neuviđanja posledica takvih radnji. Generalno, smanjena briga za moralne vrednosti i pravdu kod psihopatije (Jonason et al., 2015) olakšava usvajanje normalizacije korupcije, što potom, prema rezultatima, olakšava upuštanje u neetička ponašanja.

Treće, etičke vrline organizacije ne ostvaruju značajnu moderatorsku ulogu u odnosu mračnih crta i spremnosti na korupciju, čime **H3** nije potvrđena. Dodatno, rezultati ne idu u prilog interakcionističkom pristupu objašnjenja korupcije (Treviño, 1986). Prethodna istraživanja nisu ispitivala konkretno koruptivna ponašanja, ali jesu kontraproaktivna ponašanja, i pokazalo se da ne postoji dosledna moderatorska uloga organizacionih faktora. Na primer, u jednom istraživanju je organizaciona podrška (Palmer et al., 2017) ili percepcija pravednosti u interpersonalnim relacijama na poslu (Fernández-del-Río et al., 2022) imala moderatorsku ulogu u odnosu između nekih mračnih crta i kontraproaktivnog radnog ponašanja, dok u drugom istraživanju nije

nađen moderatorski efekat organizacione kulture na vezu između Mračne trijade i kontraproduktivnog radnog ponašanja (Gülerdi, 2020).

Četvrto, efekat moderirane medijacije dobijen je samo u slučaju odnosa makijavelizma i koruptivnog ponašanja, ali je smer povezanosti suprotan očekivanjima. Prema tome, **H4** nije potvrđena. Utvrđeno je kako je u slučaju istaknutijih etičkih vrlina organizacije makijavelizam izraženije pozitivno povezan sa koruptivnim racionalizacijama, koje su potom pozitivno povezane s koruptivnim ponašanjem. U ovom slučaju imamo kontrast makijavelizma, koji obuhvata sklonost ka eksploataciji, obmanama i manipulaciji, i etičke kulture u organizaciji u kojoj se promovise etično obavljanje posla. U takvom neskladu potrebe za eksploatacijom i moralnih standarda organizacije, moguće je da osoba s povišenim makijavelizmom mora uložiti dodatni trud da opravda svoje neetičke namere i ponašanje, te više pribegava koruptivnim racionalizacijama. Ipak, ovaj efekat je potrebno proveriti u narednim istraživanjima.

Postoji nekoliko ograničenja ove studije. Prvo, uzorak je prigodan i većinom visokoobrazovan, te onemogućava generalizaciju rezultata na širu populaciju zaposlenih. Drugo, u slučajevima ispitivanja socijalno nepoželjnih osobina ili ponašanja postoji bojazan od davanja socijalno poželjnih odgovora, čak i u anonimnim uslovima ispitivanja, bilo usled samozavaravanja ili upravljanja utiskom (više u Dinić, 2009). Treće, ograničenje se odnosi na način merenja kriterijuma preko hipotetičkih scenarija, a ne objektivnijih ponašanja, npr. u eksperimentalnim procedurama (za pregled videti npr. Da Hora & Sampaio, 2019). Ipak, kako je objektivno ponašanje teže meriti u kontekstu korupcije, čini se da je izabran metod procene adekvatan kao mera spremnosti na korupciju. Četvrto, kako sve mere potiču od samoprocene, moguće je da su korelacije među varijablama više zbog deljenja istog metoda. Peto, metod ne dopušta zaključivanje o kauzalnom odnosu. Na kraju, u radu je ispitivan samo jedan potencijalni medijator iz domena kognitivnih prostranosti, te se sugerise da se u narednim istraživanjima uključe drugi medijatori iz ovog domena koji mogu biti od značaja, poput verovanja u sreću (Zhao et al., 2016).

Uprkos ovim ograničenjima, rezultati istraživanja ukazuju na kompleksnost odnosa osobina ličnosti i sklonosti ka neetičkom, koruptivnom ponašanju. Rezultati ukazuju na to da su individualni činioci, u domenu antagonističkih karakteristika, važniji u odnosu na organizacione, ali da organizacioni mogu korigovati mehanizam putem kojeg individualni činioci ostvaruju efekat na koruptivno ponašanje. Pored toga, rezultat da su koruptivne racionalizacije značajan medijator može pomoći u prevenciji korupcije. Na primer, etički trening zasnovan na informisanju zaposlenih o zakonima, etičkim normama, prihvatljivom ponašanju i rešavanju konkretnih dilema i situacija može pomoći u izgrađivanju etičke kulture organizacije i podstaći svest o etičkim pitanjima i na taj način smanjiti koruptivne racionalizacije (Majstorić, 2012), te posledično i koruptivno ponašanje.

Reference

- Anand, V., Ashforth, B. E., & Joshi, M. (2004). Business as usual: The acceptance and perpetuation of corruption in organizations. *Academy of Management Perspectives*, 18(2), 39–53. <https://doi.org/10.5465/ame.2004.13837437>
- Ashforth, B. E., & Anand, V. (2003). The normalization of corruption in organizations. *Research in Organizational Behavior*, 25, 1–52. [https://doi.org/10.1016/s0191-3085\(03\)25001-2](https://doi.org/10.1016/s0191-3085(03)25001-2)
- Ashforth, B. E., Gioia, D. A., Robinson, S. L., & Treviño, L. K. (2008). Re-viewing organizational corruption. *Academy of Management Review*, 33(3), 670–684. <https://doi.org/10.5465/amr.2008.32465714>
- Azizli, N., Atkinson, B. E., Baughman, H. M., Chin, K., Vernon, P. A., Harris, E., & Veselka, L. (2016). Lies and crimes: Dark Triad, misconduct, and high-stakes deception. *Personality and Individual Differences*, 89, 34–39. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.09.034>
- Da Hora, K. L., & Sampaio, A. A. S. (2019). Units of Analysis for Corruption Experiments: Operant, Culturobehavioral Lineage, Culturant, and Macrobehavior. *Perspectives on Behavior Science*, 42(4), 751–771. <https://doi.org/10.1007/s40614-019-00225-y>
- DeBode, J. D., Armenakis, A. A., Feild, H. S., & Walker, A. G. (2013). Assessing ethical organizational culture: Refinement of a scale. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 49, 460–484. <https://doi.org/10.1177/0021886313500987>
- Detert, J. R., Treviño, L. K., Burris, E. R., & Andiappan, M. (2007). Managerial modes of influence and counterproductivity in organizations: A longitudinal business-unit-level investigation. *Journal of Applied Psychology*, 92(4), 993–1005. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.92.4.993>
- Dineen, B. R., Lewicki, R. J., & Tomlinson, E. C. (2006). Supervisory guidance and behavioral integrity: Relationships with employee citizenship and deviant behavior. *Journal of Applied Psychology*, 91(3), 622–635. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.91.3.622>
- Dinić, B. (2019). *Principi psihološkog testiranja*. Filozofski fakultet u Novom Sadu. Preuzeto sa <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadržaj/2019/978-86-6065-540-2>
- Dinić, B. M., Bulut Allred, T., Petrović, B., & Wertag, A. (2020a). A test of three sadism measures. Short Sadistic Impulse Scale, Varieties of Sadistic Tendencies, and Assessment of Sadistic Personality. *Journal of Individual Differences*, 41(4), 219–227. <https://doi.org/10.1027/1614-0001/a000319>
- Dinić, B. M., Petrović, B., & Jonason, P. K. (2018). Serbian adaptations of the Dark Triad Dirty Dozen (DTDD) and Short Dark Triad (SD3). *Personality and Individual Differences*, 134, 321–328. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.06.018>
- Dinić, B. M., Sokolovska, V., & Tomašević, A. (2022). The narcissism network and centrality of narcissism features. *Current Psychology*, 41, 7990–8001. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-01250-w>
- Dinić, B. M., Wertag, A., Tomašević, A., & Sokolovska, V. (2020). Centrality and redundancy of the dark tetrad traits. *Personality and Individual Differences*, 155, Article 109621. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.109621>

- Farrales, M. J. (2005). *What Is Corruption? A History of Corruption Studies and the Great Definitions Debate*. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1739962> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1739962>
- Fernández-del-Río, E., Castro, Á., & Ramos-Villagrasa, P. J. (2022) Dark Tetrad and workplace deviance: Investigating the moderating role of organizational justice perceptions. *Frontiers in Psychology*, 13:968283. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.968283>
- Foster, J. D., Shenese, J. W., & Goff, J. S. (2009). Why do narcissists take more risks? Testing the roles of perceived risks and benefits of risky behaviors. *Personality and Individual Differences*, 47(8), 885–889. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2009.07.008>
- Gülerdi, M. (2020). *The dark triad and counterproductive work behaviors: organizational culture as a moderator*. Unpublished master's thesis. Middle East Technical University.
- Hamididin, R. M., & El Keshky, M. E. (2023). Does the dark triad predict intention to commit corrupt acts? the mediating role of financial anxiety among Saudi students. *Australian Journal of Psychology*, 75(1), 1–10. <https://doi.org/10.1080/00049530.2023.2177498>
- Hayes, A. F. (2022). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach (3rd ed.)*. Guilford Press.
- Jonason, P. K., Strosser, G. L., Kroll, C. H., Duineveld, J. J., & Baruffi, S. A. (2015). Valuing myself over others: The Dark Triad traits and moral and social values. *Personality and Individual Differences*, 81, 102–106. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.10.045>
- Jones, D. N. (2013). What's mine is mine and what's yours is mine: The Dark Triad and gambling with your neighbor's money. *Journal of Research in Personality*, 47(5), 563–571. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2013.04.005>
- Jones, G. E., & Kavanagh, M. J. (1996). An experimental examination of the effects of individual and situational factors on unethical behavioral intentions in the workplace. *Journal of Business Ethics*, 15, 511–523. <https://doi.org/10.1007/BF00381927>
- Jones, D. N., & Paulhus, D. L. (2014). Introducing the Short Dark Triad (SD3): A brief measure of dark personality traits. *Assessment*, 21(1), 28–41. <https://doi.org/10.1177/1073191113514105>
- Kaptein, M. (2011). Understanding unethical behavior by unraveling ethical culture. *Human Relations*, 64(6), 843–869. <https://doi.org/10.1177/0018726710390536>
- Li, C., Murad, M., Shahzad, F., Khan, M. A. S., & Ashraf, S. F. (2020). Dark tetrad personality traits and counterproductive work behavior among doctors in Pakistan. *The International Journal of Health Planning and Management*, 35(5), 1173–1192. <https://doi.org/10.1002/hpm.3025>
- Majstorović, N. (2011). *Skala koruptivnih racionalizacija*. Neobjavljen materijal.
- Majstorović, N. (2012). *Korupcija: uzroci, ekspanzija i intervencija*. Akademsko knjiga.

- McCabe, D. L., Treviño, L. K., & Butterfield, K. D. (2001). Cheating in academic institutions: A decade of research. *Ethics and Behavior, 11*, 219–232. https://doi.org/10.1207/S15327019EB1103_2
- Mitrić–Aćimović, D. (2015). *Uloga moralnosti i organizacijskog konteksta u formiranju spremnosti za korupciju*. Doktorska disertacija. Novi Sad, Filozofski fakultet.
- Mitrić–Aćimović, D. i Nikolašević, Ž. (2014). Moralnost, materijalna oskudica i religioznost kao prediktori sklonosti ka prihvatanju korupcije. *Primenjena psihologija, 7*(2), 119–135. <https://doi.org/10.19090/pp.2014.2.119–135>
- O'Boyle, E. H. Jr., Forsyth, D. R., Banks, G. C., & McDaniel, M. A. (2012). A meta-analysis of the Dark Triad and work behavior: A social exchange perspective. *Journal of Applied Psychology, 97*(3), 557–579. <https://doi.org/10.1037/a0025679>
- Palmer, J. C., Komarraju, M., Carter, M. Z., & Karau, S. J. (2017). Angel on one shoulder: Can perceived organizational support moderate the relationship between the Dark Triad traits and counterproductive work behavior? *Personality and Individual Differences, 110*, 31–37. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.01.018>
- Paulhus, D. L. (2014). Toward a taxonomy of dark personalities. *Current Directions in Psychological Science, 23*(6), 421–426. <https://doi.org/10.1177/0963721414547737>
- Plouffe, R. A., Kowalski, C. M., Papageorgiou, K. A., Dinić, B. M., Artamonova, E., Dagnall, N., Denovan, A., Gianniou, F. M., Kyriazos, T., Saklofske, D. H., & Stalikas, A. (2023). The Revised Assessment of Sadistic Personality (ASP-8): Evidence for Validity across Four Countries. *Journal of Personality Assessment, 105*(2), 149–162. <https://doi.org/10.1080/00223891.2022.2055476>
- Putri, W. W. K., Rahayu, Y. P., & Arunima, A. (2021). Dark Triad personality as predictor of corrupt intention on the state civil apparatus. *Journal of Educational, Health and Community Psychology, 10*(2), 376–399. <https://doi.org/10.12928/jehcp.v10i2.20649>
- Román, S., & Munuera, J. L. (2005) Determinants and consequences of ethical behavior: An empirical study of salespeople. *European Journal of Marketing, 39*(5/6), 473–495. <https://doi.org/10.1108/03090560510590674>
- Rose-Ackerman, S. (1998). Corruption and development. In B. Pleskovic & J. E. Stiglitz (Eds.), *Annual World Bank Conference on Development Economics 1997* (pp. 35–57). World Bank.
- Roeser, K., McGregor, V. E., Stegmaier, S., Mathew, J., Kübler, A., & Meule, A. (2016). The Dark Triad of personality and unethical behavior at different times of day. *Personality and Individual Differences, 88*, 73–77. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.09.002>
- Schminke, M., Ambrose, M. L., & Neubaum, D. O. (2005). The effect of leader moral development on ethical climate and employee attitudes. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 97*(2), 135–151. <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2005.03.006>
- Schönbrodt, F. D., & Perugini, M. (2013). At what sample size do correlations stabilize? *Journal of Research in Personality, 47*(5), 609–612. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2013.05.009>

- Tamborski, M., Brown, R. P., & Chowning, K. (2012). Self-serving bias or simply serving the self? Evidence for a dimensional approach to narcissism. *Personality and Individual Differences*, 52(8), 942–946. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.01.030>
- Tanzi, V. (1998). Corruption around the world: Causes, consequences, scope, and cures. *Staff Papers*, 45(4), 559–594. <https://doi.org/10.2307/3867585>
- Transparency International. (2022). *Corruption Perceptions Index 2022*. Retrived July 20, 2023 from <https://www.transparency.org/en/cpi/2022>
- Trémolière, B., & Djeriouat, H. (2016). The sadistic trait predicts minimization of intention and causal responsibility in moral judgment. *Cognition*, 146, 158–171. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2015.09.014>
- Treviño, L. K. (1986). Ethical decision making in organizations: A person-situation interactionist model. *Academy of Management Review*, 11(3), 601–617. <https://doi.org/10.2307/258313>
- Treviño, L. K. (1990). A cultural perspective on changing and developing organizational ethics. In R. Woodman & W. Passmore (Eds.), *Research in organizational change and development* (Vol. 4, pp. 195–230). JAI.
- Treviño, L. K., Weaver, G. R., Gibson, D., & Toffler, B. (1999). Managing ethics and legal compliance: What works and what hurts. *California Management Review*, 41(2), 131–151.
- Tyler, T. R., & Blader, S. L. (2005). Can businesses effectively regulate employee conduct? The antecedents of rule following in work settings. *Academy of Management Journal*, 48(6), 1143–1158. <https://doi.org/10.5465/AMJ.2005.19573114>
- Vuković, S. (2005). *Pravo, moral i korupcija*. IP „Filip Višnjić”, Institut društvenih nauka.
- Zhao, H., Zhang, H., & Xu, Y. (2016). Does the Dark Triad of Personality Predict Corrupt Intention? The Mediating Role of Belief in Good Luck. *Frontiers in Psychology*, 7:608. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00608>

DATUM PRIJEMA RADA: 10.10.2023.

DATUM PRIHVATANJA RADA: 5.15.2024.

Relationships between the Dark Tetrad traits and the tendency towards corruptive behaviour: The mediating effect of corruptive rationalizations and the moderating effect of organizational ethical virtues

Lidija Komanović

University of Novi Sad – Faculty of Philosophy, Department of Psychology

Bojana M. Dinić

University of Novi Sad – Faculty of Philosophy, Department of Psychology

The Dark Triad/Tetrad traits are associated with various counterproductive work behaviours, including unethical behaviours such as a tendency towards corruption.

The aim of this research is to further examine the mechanism and conditions under which the dark traits are linked to the corruption tendency. More specifically, we aim at investigating the mediating effect of corruptive rationalizations and the moderating effect of the organization's ethical culture, i.e., organizational ethical virtues, including the effect of moderated mediation. The sample consisted of 252 employees (58.3% female), aged 20 to 64. The results indicate that all dark traits, except psychopathy, have a significant direct and positive effect on the corruption tendency when considered all together in a regression model. Corruptive rationalizations are a significant mediator between Machiavellianism, psychopathy, and sadism, on the one hand, and the corruption tendency, on the other. Unexpectedly, the organizational ethical virtues have not proved to be a significant moderator in the relationship between the dark traits and corruption tendency. However, it has been found that these traits are a significant moderator between Machiavellianism and corruptive rationalizations, but in an unexpected way. This implies that the link between Machiavellianism and corruptive rationalizations is stronger in cases of more pronounced ethical virtues in the organization. The results generally point to a higher importance of individual factors of corruptive behaviour, in contrast to organizational factors, and provide additional insights into the complex relationships between the individual factors and corruptive behaviour.

Keywords: Dark Triad, Dark Tetrad, corruption, corruptive rationalizations, organizational ethical culture, organizational ethical virtues

Prilozi

Prilog A

Koruptivne dileme (instrument kreiran zarad potrebe ovog rada)

Pred Vama se nalaze određene hipotetičke situacije na poslu. Zamislite da se nalazite u njima i zaokružite broj koji najviše odgovara verovatnoći Vašeg ponašanja.

Brojevi imaju sledeće značenje:

- 1 – uopšte nije verovatno
- 2 – malo verovatno
- 3 – više nije verovatno nego što jeste
- 4 – podjednako
- 5 – više verovatno nego što nije
- 6 – veoma verovatno
- 7 – potpuno verovatno

1. Zamislite da ste Vi u kompaniji odgovorni za ocenjivanje firmi koje su se prijavile na tender. U poređenju s ostalim firmama, firma A je u nepovoljnom položaju. Da bi dobio tender, direktor firme A Vam se obraća privatno i obećava određenu sumu novca ukoliko mu pomognete da njegova firma dobije tender. Ukoliko mu pomognete, verovatnoća da će njegova firma dobiti tender će biti znatno poboljšana. Koliko je verovatno da biste mu pomogli?

2. Zamislite da ste generalni direktor građevinske kompanije. Vaša kompanija trenutno učestvuje na konkursu za renoviranje gradskog trga. Jako želite da pobedite na ovom konkursu, uprkos tome što je Vaša kompanija u nepovoljnom položaju u odnosu na konkurenciju. Pre konačne odluke pitate osobu koja je nadležna za ovaj konkurs da Vam pomogne i planirate privatno da joj ponudite određenu sumu novca u znak zahvalnosti ako pobedite na konkursu. Koliko je verovatno da biste postupili na ovaj način?

3. Zamislite da ste u kompaniji u kojoj radite odgovorni za zapošljavanje novog kadra. Na konkurs za određenu poziciju se prijavilo puno kandidata i, između ostalih, i Vaš prijatelj. Vaš prijatelj je u nepovoljnom položaju u odnosu na ostale kandidate, ali bi mu ovaj posao jako značio. Kolika je verovatno da ćete svom prijatelju dati prednost prilikom zapošljavanja?

4. Zamislite da u Vašoj kompaniji postoji prilika za unapređenje jednog zaposlenog iz Vašeg sektora. Vi veoma želite ovo unapređenje i ono Vam je veoma važno. U poređenju sa konkurencijom, Vi ste u nepovoljnijem položaju. Stupićete u kontakt sa osobom nadležnom za izbor kandidata i privatno

joj obećati određenu sumu novca u znak zahvalnosti ako dobijete unapređenje. Koliko je verovatno da biste postupili na ovaj način?

5. Zamislite da u skladu sa pozicijom imate poslovni nalog i omogućen Vam je pristup različitim alatima i programima. Rešili ste da osim tog zaposlenja osnujete i vlastiti biznis koji će Vama i Vašoj porodici doneti više prihoda. Procenite verovatnoću da ćete, osim za obavljanje kompanijskog posla, koristiti te programe i za svoj privatni biznis.

6. Zamislite da Vaš nadređeni zahteva od Vas da izmenite informacije koje se tiču Vaših kompetencija (povećate broj godina iskustva, završen fakultet, posedovanje sertifikata...) kako biste se istakli u odnosu na konkurenciju i privukli veći broj klijenata za kompaniju. Koliko je verovatno da biste postupili na ovaj način?

7. Zamislite da Vaš nadređeni zahteva od Vas da izvršite radni zadatak na neetičan način (npr. prihvatanje neispravne fakture, nameštanje tendera...) kako biste mu pomogli u ostvarenju organizacijskog cilja. Zauzvrat, Vi ćete dobiti određene privilegije. Koliko je verovatno da biste postupili na ovaj način?

KoPTeR-2 (Majstorović, 2012)

Molimo Vas da pažljivo pročitate sledeće iskaze, te da procenite koliko je svaki od njih tačan u Vašem slučaju. Koristite donju skalu tako što ćete pored svakog iskaza zaokružiti jedan broj sa skale od 1 do 5.

Brojevi imaju sledeće značenje:

- 1 – potpuno netačno
- 2 – uglavnom netačno
- 3 – nisam siguran/-na
- 4 – uglavnom tačno
- 5 – potpuno tačno

1. Sve što ne piše u zakonu da je zabranjeno znači i da je dozvoljeno.
2. Sitne krađe u firmi zaista nikome ne nanose stvarnu štetu.
3. Ne može se suditi nekome za zloupotrebu položaja na osnovu zakona koji je nejasan ili nekonzistentno primenjivan.
4. Ako oko mene svi krađu, moram i ja to da činim.
5. Ako bih se našao u situaciji da nekog prevarim i time se dobro okoristim, ja bih to i uradio, jer bi i taj drugi prevario da je na mom mestu.
6. Ako je neki menadžer uspešan, ne smeta to što je sklon i da ukrade.
7. Ako neki univerzalni principi štete interesima moje organizacije, spreman sam da radim protiv takvih principa.
8. U mom mestu ljudi neretko doživljavaju kriminalce kao zaštitnike.

9. Ako oko mene svi lažu kako bi postigli svoj cilj, i ja moram da budem spreman na to.
10. Ako se neka žena žali da je seksualno uznemiravana na poslu, to je najčešće zato što se i sama ponašala provokativno.
11. Ako treba da biram između dobra za moju organizaciju i dobra za sve u društvu, opredelio bih se za organizaciju kojoj pripadam.
12. Ako kompanije lobiranjem izbore zakone koji štite njihove interese, tu im se nema šta prigovoriti, jer jači treba i da pobeđuje.
13. Ako je neko prevaren, to je njegov problem, a ne onoga koji je prevaru počinio.
14. Ako organizacija teško dokazuje štetu koja joj je eventualno naneta, to je onda prilika za svakoga da se okoristi.
15. Ako ima onih koji se ne pridržavaju nekog zakona, onda taj zakon ne obavezuje nikoga.
16. Ne treba suditi za manje krađe sve dok se ne sudi onima za velike.
17. Ne reći ili prikriti istinu i time zaštititi interese sopstvene organizacije jeste prirodno pravo koje ne bi trebalo dovoditi u pitanje.
18. U ovom društvu svi varaju.

Ključ za skorovanje:

Legalnost – 1, 12, 15

Poricanje odgovornosti – 4, 9, 18

Poricanje štete – 2, 6, 14

Poricanje žrtve – 5, 10, 13

Socijalno vrednovanje – 3, 8, 16

Lojalnost grupi – 7, 11, 17

*Skraćena skala korporativnih etičkih vrlina
(DeBode et al., 2013, adaptaciju uradile Komanović i Dinić
za potrebe ovog istraživanja).*

Ovaj upitnik sadrži tvrdnje koje se odnose na pravila (pisana i nepisana) u organizaciji u kojoj radite. Molimo Vas da pažljivo pročitate svaku tvrdnju i zaokružite broj koji najviše odgovara Vašem stepenu slaganja sa njenim sadržajem.

Brojevi imaju sledeće značenje:

- 1 – uopšte se ne slažem
 - 2 – ne slažem se
 - 3 – nisam siguran/-na
 - 4 – slažem se
 - 5 – potpuno se slažem
1. Organizacija mi jasno stavlja do znanja kako treba da se ponašam prema ostalima u organizaciji.
 2. Organizacija mi jasno stavlja do znanja kako da se odgovorno odnosim prema poverljivim informacijama.
 3. Organizacija mi jasno stavlja do znanja kako da se odgovorno ponašam prema ljudima izvan organizacije i prema ostalim organizacijama.
 4. U mom neposrednom radnom okruženju dovoljno je jasno kako se od nas očekuje da se ponašamo na odgovoran način.
 5. Moj nadređeni je dobar primer etičnog ponašanja.
 6. Moj nadređeni jasno i ubedljivo govori o važnosti etike i integriteta.
 7. Moj nadređeni se ponaša onako kako govori.
 8. Moj nadređeni je iskren i pouzdan.
 9. Nadređeni odražava njihove zajedničke norme i vrednosti.
 10. Nadređeni predstavljaju dobar primer etičnog ponašanja.
 11. Nadređeni jasno i ubedljivo govore o važnosti etike i integriteta.
 12. Nadređeni nikada ne bi odobrili neetično i nelegalno ponašanje radi ostvarenja poslovnih ciljeva.
 13. Od mene se ne traži da radim stvari koje nisu u skladu sa mojom savešću.
 14. Ne moram da žrtvujem svoje lične norme i vrednosti radi uspeha u organizaciji.
 15. Imam adekvatne resurse neophodne za odgovorno obavljanje zadataka.
 16. Nisam pod pritiskom da kršim pravila.
 17. U mom neposrednom radnom okruženju svi rade u najboljem interesu za organizaciju.

18. U mom neposrednom radnom okruženju vlada odnos međusobnog poverenja između zaposlenih i nadređenih.
19. U mom neposrednom radnom okruženju svi ozbiljno shvataju propisane norme i standarde.
20. U mom neposrednom radnom okruženju svi se odnose jedni prema drugima sa poštovanjem.
21. Ukoliko kolega učini nešto nedozvoljeno, moj nadređeni će saznati za to.
22. Ukoliko moj nadređeni učini nešto nedozvoljeno, neko iz organizacije će saznati za to.
23. U mom neposrednom radnom okruženju vrše se adekvatne provere kako bi se otkrili prekršaji i neetična ponašanja.
24. Nadređeni su svesni vrste incidenata i neetičnih postupaka koji se dešavaju u mom neposrednom radnom okruženju.
25. U mom neposrednom radnom okruženju postoje adekvatne prilike za diskutovanje o neetičnom ponašanju.
26. U mom neposrednom radnom okruženju prijave neetičnog ponašanja se shvataju ozbiljno.
27. U mom neposrednom radnom okruženju postoji dovoljno prilika za diskutovanje o moralnim dilemama.
28. U mom neposrednom radnom okruženju postoje adekvatne prilike za ispravljanje neetičnog ponašanja.
29. U mom neposrednom radnom okruženju etično ponašanje je visoko vrednovano.
30. U mom neposrednom radnom okruženju etično ponašanje je nagrađeno.
31. U mom neposrednom radnom okruženju zaposleni će biti kažnjeni ukoliko se ponašaju neetično.
32. Ukoliko bih prijavila neetično ponašanje nadređenima, verujem da bi oni koji su ga počinili bili adekvatno kažnjeni, bez obzira na njihovu poziciju.

Ključ za skorovanje:

Jasnoća – 1, 2, 3, 4

Ujednačenost ponašanja nadređenog – 5, 6, 7, 8

Ujednačenost rukovođenja – 9, 10, 11, 12

Izvodljivost – 13, 14, 15, 16

Podrška – 17, 18, 19, 20

Transparentnost – 21, 22, 23, 24

Mogućnost diskutovanja – 25, 26, 27, 28

Mogućnost sankcionisanja – 29, 30, 31, 32

*Srpska adaptacija kratke skale mračne trijade
(Short Dark Triad – SD3,
adaptirali na srpski Dinić et al., 2018)*

Molimo Vas da procenite u kom stepenu se slažete s datim tvrdnjama tako što ćete zaokružiti jedan broj za svaku tvrdnju.

Brojevi znače sledeće:

- 1 – uopšte se ne slažem
- 2 – ne slažem se
- 3 – podjednako se i ne slažem i slažem
- 4 – slažem se
- 5 – u potpunosti se slažem

1. Nije mudro odavati svoje tajne.
2. Mora se manipulirati da bi se isteralo svoje.
3. Moraš učiniti šta god je potrebno kako bi važne ljude pridobio na svoju stranu.
4. Treba izbegavati direktni sukob sa drugima jer će ti možda biti od koristi u budućnosti.
5. Mudro je voditi računa o informacijama koje možeš kasnije iskoristiti protiv nekoga.
6. Za osvetu treba sačekati povoljan trenutak.
7. Postoje stvari koje drugi ljudi ne treba da znaju o meni.
8. Treba se pobrinuti da tvoji planovi koriste tebi, a ne drugima.
9. Većinom ljudi se može manipulirati.
10. Ljudi me vide kao rođenog vođu.
11. Mrzim da budem u centru pažnje.
12. Mnoge zajedničke aktivnosti znaju biti dosadne bez mene.
13. Znam da sam poseban, jer mi to svi neprestano govore.
14. Volim da sklapam poznanstva sa važnim ljudima.
15. Postidim se kada me neko pohvali.
16. Poredili su me sa slavnim ličnostima.
17. Ja sam prosečna osoba.
18. Insistiram da dobijem poštovanje koje zaslužujem.
19. Volim da se osvetim autoritetima.
20. Izbegavam opasne situacije.
21. Osveta treba biti brza i okrutna.
22. Ljudi često kažu da sam van kontrole.
23. Tačno je da mogu da budem zao prema drugima.

24. Ljudi koji se kače sa mnom uvek zažale zbog toga.
25. Nikada nisam imao problema sa zakonom.
26. Uživam da imam seks sa osobama koje jedva poznajem.
27. Reći ću bilo šta kako bih dobio ono što želim.

Ključ za skorovanje:

Makijavelizam – 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9

Narcizam – 10, 11R, 12, 13, 14, 15R, 16, 17R, 18

Psihopatija – 19, 20R, 21, 22, 23, 24, 25R, 26, 27

*Srpska adaptacija procene sadističke ličnosti
(Assessment of Sadistic Personality – ASP–8;
adaptirali na srpski Dinić et al., 2020a).*

Molimo Vas da pored svake tvrdnje zaokružite broj koji odgovara Vašem stepenu slaganja sa tvrdnjom.

Brojevi znače sledeće:

1 – uopšte se ne slažem

2 – ne slažem se

3 – podjednako se i ne slažem i slažem

4 – slažem se

5 – u potpunosti se slažem

1. Ismejavao sam druge kako bi znali da sam glavni.
2. Nikada mi neće dosaditi da zastrašujem ljude.
3. Povrediću nekoga ako to znači da ću biti glavni.
4. Kada zadirkujem nekoga, zabavno je videti ga kako postaje uznemiren.
5. Biti zao prema drugima može biti zabavno.
6. Pričinjava mi zadovoljstvo da zadirkujem druge pred njihovim prijateljima.
7. Uzbuduje me kada gledam ljude kako se tuku.
8. Razmišljam o tome da povredim ljude koji me nerviraju.

Prilog B

Deskriptivni podaci, alfa pouzdanosti i korelacije između varijabli

	1	2	3	4	5	6	7	Koruptivne racionalizacije – komponentni skor	AS	SD	α
1 Koruptivno ponašanje (dileme)	1							.65**	2.42	1.20	.82
2 Legalnost	.45**	1						.66**	1.98	.84	.54
3 Poricanje odgovornosti	.49**	.36**	1					.78**	2.04	.77	.43
4 Poricanje štete	.60**	.45**	.62**	1				.83**	1.58	.75	.60
5 Poricanje žrtve	.50**	.42**	.47**	.61**	1			.77**	1.48	.67	.53
6 Socijalno vrednovanje	.43**	.36**	.50**	.46**	.35**	1		.66**	2.40	.88	.37
7 Lojalnost grupi	.39**	.38**	.46**	.50**	.51**	.32	1	.71**	2.30	.92	.55
Jasnoća	.10	.14*	.01	.03	.03	-.01	.02	.05	3.89	.87	.81
Jednoobraznost supervizora	-.05	.03	-.06	-.06	.00	-.19	-.10	-.08	3.36	1.18	.93
Jednoobraznost rukovođenja	-.05	.04	-.08	-.03	.02	-.19	-.06	-.07	3.16	1.08	.91
Izvodljivost	-.11	-.01	-.12*	-.13*	-.10	-.22**	-.17*	-.17**	3.91	.88	.81
Podrška	.01	.14*	-.04	-.00	.06	-.13*	-.08	-.01	3.19	1.07	.89
Transparentnost	-.11	.03	-.09	-.09	-.02	-.14*	-.09	-.09	3.42	.79	.79
Mogućnost diskutovanja	.01	0.08	-.07	-.05	.06	-.15*	-.06	-.04	3.29	1.01	.89
Mogućnost sankcionisanja	-.01	0.08	-.05	-.05	.08	-.15*	-.12	-.05	3.11	1.03	.89
Etičke vrline – komponentni skor	-.03	.08	-.08	-.07	.03	-.18**	-.10	-.07	1	0	-
Makijavelizam	.51**	.53**	.50**	.47**	.47**	.37**	.38**	.61**	2.99	.63	.77
Narcizam	.29**	.22**	.12*	.17*	.23**	.04	.25**	.23**	2.75	.579	.68
Psihopatija	.39**	.30**	.47**	.40**	.43**	.34**	.32**	.51**	1.94	.61	.76
Sadizam	.42**	.28**	.47**	.44**	.42**	.26**	.30**	.50**	1.38	.53	.87

* $p < .05$, ** $p < .01$.

Prilog C

*Testovi kontrastiranja uslovnih indirektnih efekata makijavelizma na
koruptivne racionalizacije u funkciji etičkih vrlina organizacije*

Pairwise contrasts between conditional indirect effects
(Effect1 minus Effect2)

Effect1	Effect2	Contrast	BootSE	BootLLCI	BootULCI
.1248	.0318	.0930	.0539	-.0131	.1969
.2178	.0318	.1861	.1078	-.0261	.3939
.2178	.1248	.0930	.0539	-.0131	.1969